

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ Й НАУКИ УКРАЇНИ
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Педагогічний факультет

Ірина Гуменюк

ГЛОСАРІЙ
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ОСНОВИ СТИЛІСТИКИ
СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ»

Івано-Франківськ – 2020

Укладач:

І.М. Гуменюк, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки початкової освіти педагогічного факультету Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Рецензенти:

Г. В. Білавич, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки початкової освіти педагогічного факультету Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

О. С. Деркачова, доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки початкової освіти педагогічного факультету Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Рекомендовано до друку засіданням кафедри педагогіки початкової освіти педагогічного факультету Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Протокол № 14 від 24 червня 2020 року.

Гуменюк І. М. Глосарій навчальної дисципліни «Основи стилістики сучасної української мови». Івано-Франківськ: ТУР-Інтелект, 2020. 72 с.

Пропонований глосарій складено на основі програми курсу «Основи стилістики сучасної української мови». Успішне оволодіння основними термінами та поняттями навчальної дисципліни сприятиме формуванню термінологічної компетентності студентів, активізації їх професійного мовлення, успішній адаптації в професійному середовищі в майбутньому.

Глосарій призначено для студентів, магістрантів, аспірантів та здобувачів, а також слухачів системи післядипломної освіти, викладачів та всіх, хто прагне вдосконалити своє вміння красиво й грамотно висловлюватися.

© І.М. Гуменюк, 2020.

ЗМІСТ

Зміст.....	5
Передмова.....	6
1. Стилїстика як лїнгвїстична наука і навчальна дисциплїна.....	7
2. Стилїстична система української лїтературної мови.....	19
3. Фоностилїстика та її одиницї.....	25
4. Лексичнї засоби виразностї мовлення: стилїстичнї ресурси лексико-семантичних груп та слїв їншомовного походження.....	33
5. Стилїстичний синтаксис.....	49
6. Стилїстика морфологїї та словотвору. Художньо-образнї засоби виразностї (тропїка, поетичний синтаксис).....	59
Схеми стилїстичного аналізу.....	65
Список використаних джерел.....	71

ПЕРЕДМОВА

Метою викладання дисципліни «Основи стилістики української мови» є підвищення загального мовного рівня студентів. Курс безпосередньо пов'язаний із проблемами функціонування мови в суспільстві, науковим обґрунтуванням правил організації мовних одиниць залежно від вибору типів мовлення у різних сферах суспільної комунікації, питаннями вдосконалення культури усного й писемного мовлення.

Незважаючи на те, що студенти-магістранти вже мають досить вагому теоретичну базу знань з різних дисциплін, опанування особливостей наукового мовлення відбувається важко. У процесі роботи очевидним стає недостатній рівень рецептивного оволодіння термінологічною лексикою, тобто навичками впізнавати й розуміти лексичні одиниці зі слуху і під час читання. Зі 100 запропонованих термінів студенти змогли пояснити значення 45 лексем (норма – 75-85%).

Продуктивне володіння лексикою характеризується правильним використанням певних лексичних одиниць, умінням вільно добирати їх залежно від форми та умов спілкування. Такі навички важко проілюструвати статистично, однак результати контролю знань студентів показали, що вимога введення у висловлювання термінологічних одиниць значно ускладнює виконання завдань, збільшуючи витрати часу на 30%.

Рецептивне і продуктивне засвоєння термінологічної лексики потребує спеціальних методичних прийомів і вправ. Робота з глосарієм допомагає засвоєнню і тематичній систематизації термінів, усвідомленню їх семантики в контексті. Пропонований глосарій укладено на основі програми курсу «Основи стилістики сучасної української мови» для магістрантів за напрямом підготовки 013 «Початкова освіта».

1. СТИЛІСТИКА ЯК ЛІНГВІСТИЧНА НАУКА І НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

Тема присвячена розгляду стилістики в системі лінгвістичних дисциплін, розкриттю особливостей її взаємодії з іншими науками. Для формування мотиваційного компонента навчання окремо розкривається зміст і завдання курсу, основні методи лінгвостилістичних досліджень. Аналіз основних понять і категорій лінгвостилістики створює підґрунтя для формування термінологічної компетентності студентів. Окреслення структури стилістики як навчальної дисципліни та лінгвістичної науки відбувається рівнобіжно з висвітленням теоретичних і практичних аспектів лінгвостилістичних досліджень.

Актуалізація – це прийом порушення звичних семантико-синтаксичних зв'язків слова з іншими словами, в результаті чого виникають нове змістове виділення слова і несподівані асоціації. Актуалізація слова чи окремого вислову може здійснюватися за допомогою різних прийомів через: особливу увагу до звучання слова (алітерація, асонанси, звукопис, парономазія); нетрадиційну сполучуваність слова з іншими; «випадання» слова чи вислову з контексту; деавтоматизацію мовлення у спосіб невласне прямої чи прямої мови, різних форм оповідальності, нестандартності мовлення.

Виразність – комунікативна якість усного або писемного мовлення, здатність словесної форми привертати увагу, викликати інтерес до висловлюваного, впливати на емоції та почуття мовців.

Експресема – мовна одиниця з підкресленим виявом яскравості та незвичності зображуваного, або посиленням, інтенсифікованим вираженням різної гами характеристичних, оцінно-емотивних відчуттів (*сила-силенна, черемха мрій, фонтан бузку*).

Експресема – це елемент лінгвостилістичної системи, мовленнєва одиниця, вжита в експресивно-стилістичній функції, яка суміщає в собі власне лінгвістичне значення з емотивним, аксіологічним, волюнтативним, естетичним, художньо-образним, оцінним тощо. Розрізняють експресеми різних рівнів: фонетичні, лексичні, фразеологічні, словотворчі та граматичні (морфологічні й синтаксичні).

Експресивність – здатність мовної одиниці передавати експресію; властивість мовної одиниці підсилювати логічний та емоційний зміст висловленого, виступати засобом інтенсифікації виразності мовного знака, засобом суб'єктивного увиразнення мови. Через експресивність виражальних засобів мовець передає своє ставлення до повідомлення та адресата.

Експресія – інтенсивна виразність, емоційність мовлення, створювана певними фонетичними, лексичними, граматичними засобами мови, які стилістично, функціонально завжди перебувають поза межами мислено-почуттєвої нейтральності.

Демінутиви – виразні стилістичні засоби, поширені в усній і художній мові. Це назви суфіксальних утворень з семантикою зменшуваності, емоційної оцінності, інтимності.

Діалектизми – стилістичні засоби, що використовуються в художніх текстах для створення стилістичного ефекту місцевого колориту, для індивідуалізації мови персонажів – носіїв певної говірки.

Евфемізми – пом'якшувальні назви грубих явищ, уникання прямих назв.

Експресія – 1) виразність, підкреслена почуттєвість мови; 2) виразово-зображальні властивості мови, закладені в її лексичних, словотвірних, граматичних, стилістичних засобах і призначені для створення образності, емоційності висловлювання.

Експресивність – здатність мовної одиниці передавати експресію; властивість мовної одиниці підсилювати логічний та емоційний зміст висловленого, виступати засобом інтенсифікації виразності мовного знака, засобом суб'єктивного увиразнення мови. Через експресивність виразальних засобів мовець передає своє ставлення до повідомлення та адресата.

Етимологічна фігура – стилістична фігура, в якій поєднуються етимологічно близькі слова.

Жаргон – функціональний підвид просторічного мовлення, що перебуває за межами літературної мови. Залежно від віку, вподобань, діяльності виділяють жаргон дитячий, студентський, кримінальний, комп'ютерний та ін.

Загальна стилістика (теоретична стилістика, або теорія стилістики) – визначає основні поняття і категорії її, предмет досліджень, теоретично обґрунтовує принципи і методи стилістичних досліджень.

Зіставна стилістика – вчення, спрямоване на зіставлення стилістичної системи мови і мовлення різних національних мов (насамперед вироблення критеріїв визначення спільностей найближчих, споріднених), і відмінностей стилістичних засобів споріднених мов та національної специфіки конкретних мов, виявлення у них можливих стилістичних універсалій.

Ідіолект – сукупність формальних і стилістичних особливостей, властивих мовленню окремого носія мови (індивіда), що пояснюється віком, фахом, місцем проживання, соціальним станом, загальним рівнем культури певної людини тощо; тобто неповторне, оригінальне мовне використання системи засобів та форм словесного вираження, зумовлене індивідуальним баченням світу, яке, у свою чергу, формується під впливом ряду факторів - епоха, соціально-історичний контекст тощо. У письмовому мовленні ідіолект виявляє риси ідіостилію.

Інверсія – стилістична фігура, яка створюється зворотним порядком слів у реченні, щоб підкреслити значення інверсованих одиниць і посилити виразність мовлення.

Інтердепенденція – використання в тексті двох чи багатьох стилістично маркованих одиниць, але одного стилістичного плану, що й надає тексту однотипної конотації. За допомогою цього прийому

може досягатися розмовнопросторічна, піднесено-урочиста, опoетизована конотації.

Історична стилістика – це стилістична система національної мови, як найбільш залежна від позамовних факторів і динамічна, є категорією історичною.

Колорит – стилістичне забарвлення (тональність, реєстр) висловлення, тексту, орієнтоване на його суб'єктивно-оцінне сприймання, на потребу викликати певні асоціації, настрої, емоції в читача, слухача.

Комутація – стилістичний прийом і породжена ним стилістична фігура інвертування займенників або іменників, при якому відбувається заміна одних слів або форм іншими, зокрема займенник «я» вживається у значенні «ти» чи навпаки. Цей прийом часто використовується в живому мовленні, коли відбувається ніби розщеплення особистості й перша особа може бачити себе ніби збоку й номінуватися іменником. У художніх текстах прийом комутації використовується, з одного боку, для того щоб передати ситуацію живого спілкування, а з іншого – щоб у внутрішніх монологів і діалогах відобразити думки й переживання героїв, «оживити» їхні особистості. Прийом комутації можна розуміти як втручання мовця засобами мови у свідомість слухача, нав'язування йому своєї думки, своїх смаків і свого вибору.

Конотація – одне з основних понять стилістики, яке означає додаткові семантичні й стилістичні відтінки, що накладаються на основне значення слова в процесі комунікації і надають вислову

експресивного забарвлення, певного тону, колориту.

Контекст – лінійне синтагматичне оточення, яке необхідне (чи достатнє) для реалізації потенцій значення слова або таке, що здатне породжувати певні зміни в значенні. Одне з основних понять стилістики, оскільки більшість стилістем реалізуються тільки в контексті, тобто в частині тексту, яка дає можливість визначити стилістичне значення мовної одиниці.

Контрастивна стилістика (порівняльна стилістика) – галузь стилістики, що досліджує стилістичні системи неспоріднених мов, їх спільні та відмінні стилістичні ознаки.

Констеляція – це використання стилістично маркованих одиниць, що належать до різних стилістичних планів. У результаті найчастіше виникає конотація якісно нового третього стилістичного плану. Зазвичай прийомом констеляції створюються гумористичні тексти.

Крилаті вислови – стилістичні засоби; ними є стійкі вирази, що мають певне літературне або історичне походження. Це переважно вислови визначних діячів, цитати з відомих творів, що завдяки своїй точності і виразності поширилися і стали стилі системами.

Лінгвістика (лат. lingua – мова) – одна з гуманітарних галузей знань, об'єктом якої є мова в повному обсязі її властивостей, функцій усіх мовних одиниць.

Мовний стиль – історично сформований, суспільно усвідомлений різновид загальнонаціональної літературної мови, який

різниться принципами добору, організацією мовних засобів і самими мовними засобами відповідно до сфери суспільних відносин.

Надлишковість стилістична – стилістична фігура, переобтяжена емпатичними повторами, низкою синонімів, аналогічних висловів.

Образність – якість виразного мовлення, що характеризується використанням художніх засобів; властивість слів, словосполучень вживатися у незвичному, метафоричному значенні й передавати не лише абстрактно-логічну, понятійну, а й конкретно-чуттєву, емоційно-оцінну інформацію, що дає можливість майстерно, художньо-образно відтворити дійсність.

Образність мовлення – спосіб передавання певних понять через художні образи, якими відтворюється не зовсім звичне бачення, сприймання людиною навколишнього світу і себе самої в ньому.

Практична стилістика – прикладна нормативна дисципліна, в якій розглядаються: загальні відомості про стилі мови; функціонально-стилістичні і жанрові різновиди мовлення; стилістичні норми; стилістичні засоби національної мови та прийоми їх використання.

Приєм стилістичної детермінації. Приєм стилістичної детермінації полягає в тому, що на тлі стилістично нейтральних одиниць використовується виразний стилістично маркований елемент високого або зниженого стилістичного тону, позитивної чи негативної характеристики, але такий, що надає відповідної конотації усьому тексту або висловленню.

Професіоналізми – стилістичні засоби (лексеми) в художньому тексті, що характеризують мовлення персонажів певних професійних груп.

Стилізація – свідоме насичення тексту ознаками певного стилю і жанру для створення відповідного стильового враження у читача. Стосовно того, яку мету переслідує автор, стилізація може бути історичною, соціальною, фольклорною, етнографічно-діалектною, поетичною.

Розрізняють стилізацію двох типів: односпрямовану і контрастну. При односпрямованій стилізації всі прийоми добору й організації мовного матеріалу суголосні стилю і жанру твору, відповідають йому і, насичуючи текст, інтенсифікують якість одне враження (піднесення, захоплення, здивування, зацікавлення тощо). При контрастній стилізації спостерігається зіткнення мовних засобів різних стилів і жанрів, різних емоційних оцінок і семантико-функціональних забарвлень. Контрастну стилізацію автори використовують переважно для того, щоб викликати в читача несподіване, сильне враження, досягти комічного ефекту, іронічної чи сатиричної конотації.

Стилістема – мовна або мовленнєва одиниця (від слова до тексту), що має певне стилістичне значення.

Стилістика – лінгвістична наука і навчальна дисципліна, що досліджує та вивчає стилістичну систему мови: стилі мови і мовлення, жанрові та індивідуальні стилі, стилістичні засоби.

Стилістика загальна – вивчає стилістичні проблеми мов і

мовної діяльності – стилістичні універсалії.

Стилістика тексту – частина лінгвістики тексту, орієнтована на аналіз специфіки текстової організації; зафіксована стилістика мовлення, яка вивчає роль стилістичних засобів у створенні текстів певного функціонального типу, інтерпретацію їх упорядкування для вираження смислу.

Стилістика української мови – стилістичний матеріал мови в межах усіх її стилів і жанрів, відпрацьованість стилістичних функцій кожної мовної одиниці; її здатність виражати певний комплекс думок і почувань, у яких мають потребу всі, хто послуговується українською мовою.

Стилістика українського мовлення – найтипівіше, зразкове, нормативне й комунікативно доречне використання мовцем, усього того, що позначається терміном «стилістика мови».

Стилістика часткова – вивчає стилістичну систему національної мови.

Стилістична норма – сукупність правил, які визначають семантичні й функціональні можливості та емоційно-оцінну доцільність використання мовних одиниць у тому чи тому функціональному стилі. Основна ознака стилістичної норми – наявність варіантних співвідношень.

Стилістична (стильова) парадигма – система функціональних і експресивних стилів, зв'язки і залежності між ними, що в сукупності охоплюють простір національної мови.

Стилістична помилка – помилка, пов'язана з недоречним за

функціонально-стилістичним чи експресивно-стилістичним забарвленням вживанням мовного засобу, і така, що призводить до зниження експресивності та емоційності мовлення.

Стилістична система мови – охоплює стилі й підстили мови і мовлення, їх жанрову диференціацію, стилістичні способи і прийоми організації мовних засобів у тексті.

Стилістична функція – роль мовного знака, що сприяє досконалості, доречності, адекватності мовлення і сприймання; зображально-виражальна роль, цілеспрямоване призначення слів і виразів, обумовлені ідейно-змістовою інформацією та своєрідністю стилю автора.

Стилістичне значення – одне з основних понять стилістики. Стилістичне значення є супровідним до лексичних і граматичних значень слів та виразів. Здатністю створювати певний стилістичний ефект воно обмежує сферу свого використання. Для визначення стилістичних значень важливими є поняття узуальних (часто вживаних, неформальних) і okazіональних (рідко, ситуативно вживаних) значень, прямих і переносних.

Стилістичний прийом – спосіб створення стилістичного значення або його відтінку за допомогою стилістичних засобів; різні способи комбінування мовних одиниць.

Стилістичний прийом створення звукового фону – додатковий до понятійно-предметної семантики тексту засіб звукової виразності, що конкретизує для акустичного сприймання якесь одне явище або його ознаку, вже описану за допомогою інших мовних

одиниць, і так актуалізує її.

Стилістичний синтаксис – вивчає стилістичні можливості синтаксичних одиниць, способи використання синтаксичних конструкцій зі стилістичною метою.

Стилістичні засоби – елементи мови, здатні виражати стилістичну інформацію: експресивно-оцінну, експресивно-емоційну, функціонально-стильову.

Стиль – це суспільно усвідомлена і функціонально зумовлена внутрішньо об'єднана сукупність прийомів уживання, відбору й поєднання засобів мовного спілкування у сфері тієї чи іншої загальнонародної мови.

Стиль експресивний – різновид мови, що сформувався за ступенем експресії думок і почуттів, емоцій і настанов на досягнення цілей і мети незалежно від сфери діяльності.

Стиль індивідуальний (ідіостиль) – своєрідність мовлення індивіда, особлива манера його мовної діяльності.

Тавтологія – стилістична фігура, що твориться повторенням подібних за змістом і звучанням слів. Тавтологія – фігура думки, що полягає у свідомому її дотриманні. Тавтологія як невиправдане повторення є стилістичною помилкою.

Фігура стилістична – звороти і синтаксичні побудови, які, на відміну від тропів, не додають нового змісту, а посилюють естетичний вплив мови. До фігур належать: анафора, епіфора, асиндетон, полісиндетон, антитеза, градація, еліпс, умовчання, риторичне питання, паралелізм.

Функціональний стиль – різновид мовлення з властивими йому лексико-фразеологічними, морфолого-синтаксичними засобами, використовуваний для реалізації однієї з функцій мови – спілкування, повідомлення, впливу.

Хіатус – стилістичне явище, збіг двох голосних, що вимовляються без проміжної паузи.

Штамп мовний – типовий, зручний для певних ситуацій вираз, який через часте вживання втрачає свіжість: *розвиток науки і техніки, відбудова народного господарства, в умовах економічної кризи.*

2. СТИЛІСТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Тема присвячена розкриттю поняття «стиль» та основних критеріїв його виділення. Водночас змістове наповнення теми передбачає ознайомлення студентів із класифікацією функціональних стилів української мови, вироблення вмінь і навичок визначати стилістичні ознаки мовних одиниць у текстах різних стилів.

Високий стиль – один із трьох експресивних стилів літературної мови, для якого характерний урочисто величавий, пишномовний виклад, присвячений важливим подіям, особам, що має хвилювати слухачів, збуджувати уяву, викликати сильні емоції.

Колорит висловлювання (тональність, регістр) – загальне забарвлення, яке надає своїй мові людина, з метою викликати у співбесідника відповідний настрій, задати емоційний тон спілкування; накладається на функціонально-мовні стилі і проявляється в них різною мірою.

Колорит гумору – виявляється у текстах, зміст яких має жартівливий характер, відтворює життєві події і ситуації з комічного боку, з незлобливою, добродушною насмішкою.

Колорит інтимності-ласкавості – властивий текстам, зміст яких забарвлений почуттями симпатії, сердечності, інтимної близькості.

Колорит інформативності – характеризується як сухий; текст із інформаційним колоритом насичений назвами подій, явищ, фактів,

кількісних даних, різномістова інформація, навіть трагічного характеру, виключає, позбавляє вираження будь-яких емоцій та оцінок.

Колорит іронії – базується на використанні мовних одиниць, в основі якого прихована, удавана, завуальована насмішка; на відміну від гумору, приховує негативне ставлення до свого об'єкта, за удавано серйозними речами комічне, за позитивною оцінкою негативну; метою іронії є глузування, висміювання.

Колорит офіційності (діловитості) – властивий текстам законодавчого, дипломатичного й адміністративно-управлінського підстилів ділового мовлення; таке мовлення стримане, ділове, не допускає широких і докладних пояснень, емоційних оцінок, чуттєвих виявів, притаманне переважно писемній формі державно-законодавчої та управлінсько-виконавчої сфери суспільних стосунків.

Колорит сатири – ґрунтується на різкому викритті, гострому висміюванні пороків, хиб, негативних явищ; водночас це те, що піддається сатиричному висміюванню, часто показується у перебільшено смішному, комічному чи навіть гротескному вигляді, щоб викликати негативне ставлення до нього.

Колорит фамільярності – характеризується безцеремонністю, вираженням тієї чи іншої міри розв'язності, панібратських відносин, стосунків; прибільшенням власного Я, применшенням гідності інших.

Лексика офіційно-ділова — слова та усталені вирази (кліше, штампи), що є стилістично визначальними для документів і офіційних паперів: *паспорт, посвідчення, заява, протокол.*

Лексика розмовна — слова, що виникли і вживаються у живому усному мовленні: *козарлюга, дрібничка, багатенько, електричка, роботяга*.

Лексика фамільярна — слова, що вживаються у спілкуванні, не обтяженому етичними нормами, безцеремонна лексика: *братан, трьоп, роззява*.

Лексична стилістика — розділ описової стилістики про стилістичні можливості різних шарів лексики і доцільність використання відповідної лексики у певних функціональних типах мови.

Лінгвістична стилістика — мовознавча наука про стилі, стилістичні засоби мови і прийоми їх використання.

Нестилетворчі засоби стилю – всемовні ознаки, які однаково чи майже однаково властиві всім стилям мови (фонемами, їх варіанти, найуживаніші морфеми, слова, структури речень) і не формують специфічної самобутності жодного з них.

Низький стиль – на протигагу високому й середньому передбачає емоційно нейтральний, простий виклад, присвячений буденним справам, повсякденним темам (наприклад сільській праці), ним користувалися в побутових, сімейних стосунках, а також підтримувалися ділові зв'язки й дружні взаємини; слугував для повчань і розповідей, навчання; 36 поширений у народній творчості, в розмовному мовленні.

Почуттєво (емоційно) нейтральне мовлення – це найзвичайніший колоритний різновид; за стильовими ознаками таким

є переважно мовлення, яке побутує в щоденних умовах і невимушених життєвих ситуаціях, обмежено супроводжується жестами і мімікою.

Середній стиль – проміжна ланка між високим і низьким, оскільки з високого стилю запозичував прикрашувальні мовні засоби, а з низького – прості, звичайні. Придатний для помірних думок та емоцій, для звеселяння, він передбачав емоційно спокійний, помірно прикрашальний виклад, присвячений менш важливим темам, аніж у високому стилі.

Стилізація – стилістичний прийом наслідування стилю характерними для певної епохи чи соціального середовища ознаками, манерою мовлення, стилістичними засобами.

Стилістична система національної мови – охоплює стилі й підстили мови і мовлення, їх жанрову диференціацію, стилістичні способи і прийоми організації мовних засобів у тексті.

Стиль – 1) суспільно необхідний, історично сформований різновид літературної мови (її функціональна підсистема), що обслуговує певну сферу суспільної діяльності мовців і відповідно до цього має свої особливості добору й використання мовних одиниць. Кожний стиль має свою сферу використання, призначення, ознаки і мовні засоби; 2) сукупність прийомів використання мовних засобів, що є характерною для творчості окремого письменника, діяча культури, мовця (індивідуальний стиль); 3) особливості мовлення з погляду відповідності його нормам літературної мови: стиль гарний, поганий, простий, ускладнений, неохайний, штучний.

Стиль конфесійний (від «конфесія» – лат. confessio – визнання) – стильовий різновид української мови, який обслуговує релігійні потреби суспільства. Не всі стилісти виділяють його як стиль, а більше як підстиль (як і епістолярний стиль)

Стиль науковий – стиль наукових праць, мета яких – нагромаджувати знання, досвід у галузі науки, техніки, встановлювати закономірності розвитку явищ, процесів. Характеризується вживанням термінів, специфічною побудовою тексту, в якому переважають логічні, причиново-наслідкові відношення між конструкціями.

Стиль офіційно-діловий – стиль ділових документів, для яких притаманна конкретність, лаконічність формулювань, чіткий виклад рекомендацій, прохань. Він використовує усталені звороти, офіційні формули звертання, віддієслівні іменники, інфінітивні конструкції тощо.

Стиль публіцистичний виконує функцію формування масової свідомості, впливу на неї через добір інформації. Це стиль масової інформації. Йому притаманні мовні форми стандартизації та експресивності, наявність елементів розмовного і художнього стилів для досягнення експресії.

Стиль розмовний – стиль, який використовується в безпосередніх побутових ситуаціях спілкування. У ньому переважають форми усного діалогічного мовлення з активним використанням емоційної інтонації, жестів, міміки та емоційно-експресивних засобів мови.

Стиль художній реалізує естетичний вплив мови через конкретно-чуттєвий зміст художніх образів. У цьому стилі значну роль виконують індивідуально-авторські засоби мовної виразності, переносно-образні слова, експресивні одиниці.

Функціональний стиль – різновид мовлення з властивими йому лексико-фразеологічними, морфолого-синтаксичними засобами, використовуваний для реалізації однієї з функцій мови – спілкування, повідомлення, впливу.

3. ФОНОСТИЛІСТИКА ТА ЇЇ ОДИНИЦІ

Тема присвячена розкриттю основних понять та проблем фоностилістики. Передбачає з'ясування стилістичних можливостей звукової системи української мови, аналіз текстів, стилістичний ефект яких створюється акустично-артикуляційними ознаками звуків, ознайомлення студентів з явищами поетичної фонетики та засобами експресивної графіки.

Алітерація – вид звукопису; повторення однакових або близьких за акустико-артикуляторними ознаками приголосних звуків у суміжних або близько розташованих одне від одного слова з метою створення звукового (слухового) образу або акустичного фону, гармонійно-мелодійного ладу звучання чи певної емоційно-стилістичної тональності.

Анафора (єдинопочаток) – фонетична фігура, що полягає у повторенні одних і тих самих звукових елементів мови на початку кожного відтинку тексту, посилюючи звучання чи смислове наповнення повторюваного елемента.

Асонанс – повторення однакових голосних (переважно наголошених) звуків у суміжних чи близько розташованих словах художнього тексту; співзвучність голосних у римі; вид звукопису.

Графон – фіксація індивідуальних особливостей вимови (зокрема, дитячої, діалектно-просторічного середовища, оказіонально-словесного типу).

Дефісація, або подвоєння, потроєння букв – це явище, яке передає сильне збудження персонажа, протяжність його мовлення, набуває різних емоційно-сміслових відтінків у залежності від того, що повторюється.

Дисонанс – негармонійне, немелодійне звукосполучення, порушення співзвучності; важкі для вимови, неприємні для слуху поєднання звуків у фразі як стилістично мотивоване, художньо насажене явище звукопису, що посилює дієвість, впливовість мовлення.

Евфонія (милозвучність) – певна якість мовних звуків, що визначає емоційне забарвлення мови. Добре, приємне з погляду фонетичних і лексико-стилістичних норм певної мови, звучання певних мовних елементів – звукосполучень, слів і словосполучень. Засоби евфонії: чергування голосних і приголосних звуків; спрощення в групах приголосних; додавання приголосних звуків [в], [й], [г] на початку слова; уникнення збігу голосних звуків; чергування у – в, і – й; використання фонетичних варіантів прийменників, прислівників, повнозначних слів; явище дисиміляції; тенденція до відкритості складів; звукові повтори різних видів (алітерація, асонанс, анафора, епіфора) тощо.

Емфатичний наголос – посилення емоційного навантаження, емоційної виразності слова чи групи слів у реченні, яке досягається за допомогою наголосу (наголошенням голосного або приголосного), повтору, сповільнення мовлення чи іншими способами; емфатичний наголос робить слово емоційно насиченим, відбиває в ньому

безпосереднє почуття того, хто говорить, виражає афективний стан мовця.

Епіфора – фонетична фігура, протилежна анафорі, що полягає у повторенні одних і тих самих звукосполучень у кінці суміжних рядків і використовується для підсилення виразності, змістовності або звукового забарвлення фрази, мелодійності її звучання.

Звуконаслідування або ономапоєя – відображення звуків навколишньої дійсності за допомогою спеціально дібраних слів, складниками яких є фонемі, що повторюються й нагадують відповідні звуки.

Звукосимволізм – зв'язок між звучанням і значенням слова, який виникає переважно внаслідок взаємодії різних видів відчуттів (моторних, акустичних, зорових і т. ін.), тобто синестезії. Звукосимволізм розглядають як різновид загального явища – звукозображувальності, до якої зараховують також звуконаслідування.

Звуконис – це система словесно-звукового інструментування тексту, оснований на повторенні однакових або схожих звуків і спрямована на створення певних звукових образів.

Інтенсивність мовлення – акустичний показник, сила вимови звуків, слів, мовних тактів, що залежить від ситуації спілкування і пов'язана з особливостями мовного дихання. Є складником інтонації, має видільну смислову й емотивну функції.

Інтонація – сукупність просодичних (звукових) елементів мови (а саме: інтенсивність, мелодика, темп мовлення, пауза, ритм,

тембр голосу, тон, наголос (фразовий, логічний та емпатичний та ін.), що перебуває в нерозривній єдності зі звуковим рівнем усного мовлення, служить засобом прискорення інформаційного обміну, носієм впливовості та стратегічності комунікації.

Какофонія – немилозвучне сполучення звуків що вражає слух і виникає внаслідок набридливого повторення одних і тих самих звуків на межі слів, їх скупчення у реченні, що не пов'язано зі стилістичним завданням.

Логіко-ритмічний наголос – це наголос, який служить для членування мовлення на такти і фрази.

Мелодика – звукова крива фразової інтонації; компонент інтонації, який характеризується послідовною зміною частоти тону усного мовлення і виявляється у підвищенні чи зниженні голосу у фразі, його плавності або різкості.

Наголос (акцент) – виділення певного складу в слові або слова в реченні властивими для мови фонетичними засобами (посилення голосу, підвищення тону в поєднанні зі збільшенням тривалості звучання); наголос взагалі є виразником волі – точності, визначеності, твердості в мовленні; у стилістиці – засіб підкреслення відтінків думки, наміру мовця, створення відповідних ефектів.

Пауза – акустичне й артикуляційне призупинення руху мовленнєвого потоку, що є засобом смислового й емоційного виділення синтагми та змістово-синтаксичної завершеності фрази; мовчання, тимчасова перерва в потоці мовлення, зумовлена

фізіологічно (диханням), а також певними комунікативними намірами мовця, смислом висловлювання.

Рима – фонетико-стилістична ознака віршованого мовлення, його інтонаційного оформлення, яка полягає в ритмічному розташуванні однакових або дуже близьких звуків у кінці слів; вид звукопису – співзвуччя кінців віршованих рядків, яке охоплює останній наголошений голосний і наступні з ним звуки.

Ритм – один із елементів інтонації; рівномірне чергування впорядкованих елементів (звуків наголошених і ненаголошених, довгих і коротких складів та інших мовних одиниць), а також чергування пауз і звучання, циклів, фаз, тих чи інших процесів, явищ.

Ритміка – 1) наука про ритм; 2) сукупність усіх конкретних виявів ритму; ознака віршової мови й ритмічної прози, що досягається певним розподілом наголошення.

Ритмомелодика – побудова одиниць мовлення за інтонаційними (пониження і підвищення голосу) і ритмічними (чергування прискорення й уповільнення, напруження й ослаблення) моделями.

Синтагматичний (тактовий) наголос – це наголос кінцевого слова синтагми (якщо в реченні немає спеціально виділених слів), виділення у вимові більш важливого у змістовому відношенні мовного такта (синтагми).

Словозлиття – відсутність інтервалів між словами.

Тембр вимови – компонент інтонації як звукова забарвленість усного мовлення, що надає йому емоційно-експресивних відтінків;

темброве забарвлення властиве як для типу голосу – бас, баритон, тенор, сопрано тощо, так і для голосу конкретної людини (тембр веселий, сумний, ображений, різкий, рішучий та ін.).

Темп мовлення – компонент інтонації як швидкість (чи уповільненість) вимови елементів усного мовлення: звуків, складів, слів; у фоностилістиці як засіб увиразнення мовлення, досягнення певного стилістичного ефекту.

Тон – 1) один із компонентів інтонації, висота вимови звука в мовленні, його якість, яка визначається чистотою ритмічних коливань напружених голосових зв'язок; 2) у стилістиці – характер мови й мовлення, що виражає різні емоційні відтінки, ставлення до об'єкта мовлення, настроїв того, хто говорить, риси його вдачі і т. ін.

Тонема – мовна одиниця, що диференціюється наголосом (передусім омографи) і розглядається як стилістичний засіб звукописання (у фоностилістиці).

Факультативний наголос – відступ від нормативного наголошення звуків, характерний для поетичного мовлення з огляду на збереження ритміки вірша, його мелодики, гармонійного звучання, вмотивовується його більшою легкістю, зручністю, а також причинами винятково історичними, певними фактами минулого практики мовлення.

Фонетичні варіанти слів – фонетичні видозміни одного і того ж слова, різне звукове оформлення яких здебільшого залежить від сусідніх звуків, а зі стилістичного погляду насамперед вони мають значення тільки як евфонічний засіб, тобто евфонічне чергування, яке

усуває збіг двох і більше приголосних, чим забезпечується милозвучність.

Фонетичні синоніми – звукові варіанти слів, однакові за значенням, але відмінні у функціонально-стилістичному плані (за стилістикою вживання) чи експресивному (за емоційно-експресивним забарвленням), відрізняються приналежністю до літературної мови та різновидів розмовно-побутової (діалектів, просторіччя).

Фонетичні фігури – фігури, що стосуються звукової форми слова без огляду на його значення і служать для піднесення звучності й гармонії стилю; виразові звукові засоби – елементи звукопису, звукоповтори, – які надають мовленню милозвучності, підсилюють його емоційність, виразність.

Фоніка – галузь, яка розглядає експресивні властивості звуків мови та їх поєднань, естетичні (евфонізуючі, прикрашувальні) й емоційні функції звукового складу мови, її фонетичних явищ (зокрема поетичної фонетики – звукописні елементи, ритміка вірша тощо).

Фоностилістика – розділ описової стилістики, який вивчає особливості звукової та графічної організації мовлення, включаючи типову інтонацію мовних одиниць, ритмічні властивості висловлювання та евфонічні характеристики української літературної мови; частоту вживання фонем у різних стилях, їх сполучуваність і співвідношення; функціональний вияв нормативно-літературної вимови слів, їх наголошування; експресивно-стилістичні можливості звукового складу мови у певних стилях, явища поетичної фонетики, а

саме естетичну роль звуків, засоби та прийоми посилення звукової виразності тексту.

Фразовий наголос – наголос, за допомогою якого виділяється найважливіше слово у складі синтагми, і здебільшого падає на останнє слово синтагми; у реченні може бути один і більше фразових наголосів, їх кількість залежить від кількості синтагм.

4. ЛЕКСИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЗНОСТІ МОВЛЕННЯ: СТИЛІСТИЧНІ РЕСУРСИ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ ГРУП ТА СЛІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ

Тема присвячена вивченню лексико-семантичних груп слів та стилістики їх уживання. Зокрема, передбачено з'ясувати відмінності між стилістично нейтральною і стилістично забарвленою лексикою; навчити студентів визначати стилістичні функції синонімів і антонімів, омонімів та паронімів; розглянути лексику іншомовного походження зі стилістичного погляду; дослідити фразеологічне багатство української мови та стилістичні можливості фразеологізмів (стилістичні прийоми індивідуально-авторського використання фразеологічних засобів мови; функціонально-стильова диференціація фразеологічних засобів мови; експресивні якості розмовної та художньої фразеології; стилістичні функції фразем).

Анахронізми – культурно-історичні, хронологічні та інші невідповідності у художньому творі, зумисне чи мимовільне привнесення в літературний текст невластивих певній добі застарілих поглядів, звичаїв, суджень, лексики.

Антитеза – вислів, що характеризується симетричною будовою і підкресленим зіставленням протилежних понять, думок, явищ, почуттів або образів для посилення враження.

Антоніми – слова, які називають протилежні за змістом поняття; стилістичні засоби створення виразного контрасту.

Антонімічна іронія – прихована антонімія; образно-стилістичний прийом, що полягає не в прямому, а в протилежному розумінні змісту зіставляваних слів і виразів із метою вираження насмішки або глузування.

Арго – один із різновидів соціальних діалектів, штучно створювана умовна говірка якої-небудь вузької замкненої соціальної або професійної групи, незрозуміла для сторонніх. Іноді вживається в тому ж значенні, що й жаргон. У вузькому розумінні арго – мова декласованих та антисоціальних елементів. Слова і вислови з арго, уживані в загальнонародній мові, називають **арготизмами**. За незначними винятками, вони перебувають поза межами літературного вжитку і можуть бути виправдані лише в мові персонажів художнього твору, якщо це зумовлюється його темою й стилістичними настановами.

Архаїзми – застарілі для певної епохи назви предметів та явищ, звороти, форми слів, афікси, що вийшли з активного вжитку або витіснені сучасними відповідниками (*рать* – *військо*, *перст* – *палець*, *пііт* – *поет*). У науковому стилі вживаються для наближення розповіді до описуваної епохи, для створення колориту доби. Найбільш поширений цей вид лексики в художньо-белетристичному та публіцистичному стилях. Архаїзми можуть бути засобом створення колориту минулих епох, відтворення тогочасних мовних особливостей. Значний стилістичний ефект досягається поєднанням у текстовому фрагменті архаїчних та сучасних слів. Для досягнення

ефекту урочистості й небуденності архаїзми потребують відповідного лексичного оточення.

Варваризми – запозичені чи створені за зразком якоїсь іншої мови слова або вирази, що певною мірою суперечать її лексико-граматичним нормам.

Власне іношомовні слова – слова, які зберігають чужорідність звучання і форми, що зумовлює деякі їхні стилістичні особливості, а саме позначеність колоритом офіційності, книжності, сухості.

Гіпербола – троп, в основі якого лежить підкреслене перебільшення розмірів, рис, характеристик, ознак предмета чи явища.

Евфемізми – слова або вислови, які вживаються для пом'якшеного позначення певних предметів, явищ, дій замість прямої назви, з метою уникнення лексем непристойних, неввічливих, неприйнятних з морально-етичних норм.

Екзотизми – маловживані іношомовні слова для позначення реалій життя іншого народу чи країни.

Етнографізми – різновид лексичних діалектизмів; назви предметів, понять, характерних для побуту, господарювання, життєвого устрою представників певної етнічної групи чи культурно-етнічного регіону.

Жаргон – один із різновидів соціальних діалектів, що відрізняється від загальноновживаної мови використанням специфічної експресивно забарвленої лексики, синонімічної до слів загального вжитку, фразеології, іноді й особливостями вимови. На

відміну від арго жаргон є відкритим і виникає звичайно з-поміж порівняно широких, переважно молодіжних груп носіїв мови, об'єднаних спільністю інтересів (насамперед професійних), однаковими захопленнями чи вподобаннями, тривалим перебуванням у певному середовищі. Жаргонізмами не варто користуватися беззастережно, тому що вживані без потреби вони засмічують літературне мовлення, порушують засади нормативності літературної мови, мовної культури.

Загальноживана лексика – лексика, яку використовують усі мовці незалежно від професії, спеціальності, освіти, місця проживання тощо (*вогонь, мати, сидіти, ми, чотириста, чорний*). Переважно належить до стилістично нейтральної, міжстильової лексики, але не тотожна їй, її складником є певна частина вільно вживаних емоційно експресивних слів (*матінка, дурний, обмізкувати, бодай*). Включає лексику питомо українську і загальновідому запозичену.

Запозичення – глибоко засвоєні з іншої мови слова, близькі за структурою до звукового складу власне української мови, які належать до міжстильових засобів.

Інтернаціоналізми – слова, що вживаються в багатьох неблизькоспоріднених мовах, виражають поняття міжнародного значення і водночас зберігають спільність семантики, фонетико-морфологічної будови.

Іншомовна лексика – слова, що засвоєні українською мовою з інших мов і вживаються в усіх її стилях та формах.

Історизми – слова або їх окремі значення, що вийшли з ужитку через зникнення тих реалій, які вони називали, і не мають у сучасній мові синонімічних заміників (*віче, земство, кошовий*). Історизми використовують для характеристики минулих епох, назв реалій старини, подій, що відбулися колись. Широко ними послуговуються в науково-популярних, науково-навчальних та інших роботах в номінативній функції. У номінативній функції історизми використовуються у художньо-белетристичних творах, зокрема для правдивої характеристики суспільства певного історичного періоду, відтворення колориту доби, надання викладові урочистості, піднесеності, зображення подвигів сучасників, небуденних подій у житті народу. У публіцистиці (полемічних творах) історизми використовуються для зіставлення фактів сучасності з подіями, що відбувалися в минулому. Публіцистичне й художнє мовлення вживають історизми як опорні слова перифраз (*нащадки славних запорожців, нащадки Хмельницького*).

Каламбур – дотепний вислів; стилістичний прийом гри слів, що ґрунтується на поєднанні в одному контексті різних значень одного слова (омонімів), різних слів, подібних за звучанням (паронімів), а також на вживанні повторів слів та їх комбінацій, багатозначних одиниць (полісемії лексем).

Контамінація – у двох фразеологізмах є один спільний компонент, або поєднуються два фразеологізми з омонімами чи антонімами: «– *Олександр, то виходить, нічого мені не наріжуть – смикає його за могутню руку вкрай розгублений Євдоким.* –

Наріжуть, Євдокиме, наріжуть і налатають лише не на полі, а трохи нижче спини, – з-за плеча кинув і попрямував вулицею, не обертаючись назад» (М. Стельмах).

Контекстуальні синоніми – творяться в процесі індивідуального акту мовлення в тому разі, коли мовцеві не вистачає наявних у мові або відомих йому синонімів для передачі тієї чи іншої думки з необхідними для цього змістовими і стильовими та оцінними нюансами.

Крилаті слова – вживаються переважно у мові персонажів для розкриття їх внутрішніх рис (часто несподіваних): *«Сковорода всміхнувся. – Ах, преподобні! Не хочу я собою збільшувати стовпотворіння. Досить і вас – стовпів неотесаних у храмі божому!» (В. Шевчук).*

Лексико-семантичні групи слів – такі групи повнозначних слів, кожна з яких своєрідна лексично, семантично і за виконуваними стилістичними функціями, тобто стилістично-функціональним потенціалом (явища полісемії, омонімії, паронімії, антонімії, синонімії лексем).

Макаронізми – жартівливо перекручені, переінакшені слова та вислови рідної мови на іноземний лад з метою створення комічного гротескного ефекту, збагачення персонажа колоритними штрихами.

Метафора – троп, побудований на вживанні слів у переносному значенні на основі подібності за кольором, формою, призначенням.

Метонімія – це троп, побудований на перенесенні значення за суміжністю, тобто на основі тісного внутрішнього чи зовнішнього зв'язку між зіставляваними поняттями.

Оказіоналізм – незвичне, здебільшого експресивно забарвлене слово, утворене на основі наявного в мові слова або словосполучення, іноді з порушенням законів словотворення чи мовної норми, що існує лише в певному контексті, в якому воно виникло. Розрізняють авторські оказіоналізми та розмовні, що побутують в усному мовленні («пішкарус» замість «Ікарус», *їхати пішкарусом*).

Оксиморон (оксюморон) – стилістичний прийом, який полягає у поєднанні протилежних, семантично несумісних за змістом понять, що в сукупності дають нове контрастне поняття, певною мірою суперечливе, парадоксальне уявлення і спричинює експресію.

Омографи (грец. *homos* – однаковий і *grapho* – пишу) – це слова з різною семантикою, які розрізняються лише наголосом: *приклад* (зразок; те, що варто наслідувати) і *приклад* (у гвинтівці), *обід* і *обід* (зовнішня частина колеса, звичайно обведена шиною).

Омоніми – слова, що мають однаковий звуковий склад, але відмінні за значенням. На відміну від багатозначних слів омоніми не мають значеннєвої єдності.

Омофони – слова, які утворені з однакових фонем, але відрізняються семантично і написанням: *Допомогли своєчасно вжиті заходи* і *В житті перепілка звила гніздо*.

Омоформи – слова, що мають однаковий звуковий склад тільки в певній граматичній формі: *віз* (іменник) і *віз* (дієслово).

Пароніми – слова однієї частиномовної приналежності, що мають часткову звукову подібність (різняються афіксами, окремими звуками) і спільні елементи значення.

Паронімічна атракція (парехезис) – контекстуальне смислове зближення неспоріднених, але фонетично подібних слів у фрагменті тексту.

Паронімія – явище, що полягає у звуко-семантичній близькості слів, співзвучність змісту та звучання значеннєво відмінних слів, виявляється більш придатною для створення каламбурів з огляду на ширші можливості асоціативних зв'язків.

Парономазія (звукова метафора) – різновид гри слів; фігура мови, утворена на основі навмисного зіткнення слів, подібних за звучанням, але семантично віддалених, з метою їх смислового зближення чи зіставлення.

Переносне значення слова - завжди похідне, вторинне, воно розвивається з прямого, вихідного значення слова. Отже, полісемічним вважається слово з прямим значенням і щонайменше з одним переносним.

Перифраза (перифраз, парафраз) – описовий зворот мови, за допомогою якого в емоційно-експресивній формі виявляється ставлення до зображуваного; виступає як стилістичний засіб оцінної експресії.

Персоніфікація – троп, побудований на наділенні предметів, явищ природи та абстрактних понять рисами людини.

Повні омоніми – омоніми, всі форми яких однакові, збігаються (*деркач* – птах і *деркач* – віник; *листопад* – назва передостаннього в році місяця і *листопад* – опадання листя восени).

Полісемія (багатозначність) – наявність в одного слова двох, кількох чи багатьох пов'язаних між собою значень, що виникли в процесі розвитку первинного значення.

Поліфункціональність – специфіка слова як важливої одиниці мовного спілкування, засобу найточнішого викладу думок, вираження почуттів, емоцій.

Приєм антонімічної іронії – полягає в тому, що слово сприймається не в прямому, а в протилежному розумінні, тобто стає самоантонімом: *Розжалобивсь, як вовк над поросям: від'їв ніжки та й плаче.*

Просторічна лексика – слова, що вживаються здебільшого в розмовній побутовій розмові, а також у художніх творах як стилістичний засіб надання грубуватої, зневажливої характеристики зображуваному: *варнякати, дрихнути, пишик, мармиза, манаття.*

Розмовно-побутова лексика – слова і вирази, що вживаються у сфері невимушеного розмовно-побутового спілкування і своїм емоційно-оцінним, стилістичним забарвленням протиставляються нейтральним лексичним засобам. Ця лексика відповідає літературній нормі в її стилістичному вияві. Використовується для відтворення живомовних структур у художніх текстах, індивідуалізації мови персонажів, в описах побутових ситуацій, у діалогах, монологів. Здебільшого ці слова емоційні,

оцінні, експресивні. У художніх текстах розмовна лексика створює колорит легкої іронії, свідомого зниження пафосу, вводить в атмосферу довірливої розмови, за її допомогою автор висловлює співчутливе ставлення до своїх героїв тощо.

Синекдоха – троп, побудований на кількісній заміні: одиниця вживається замість множини, частина замість цілого, видова назва замість родової.

Семантичні трансформації фразеологізмів – це такі трансформації, які призводять до зміни традиційного значення, не порушуючи при цьому лексико-граматичного складу ФО. Види:

– використання ФО в незвичних контекстуальних умовах (пристосування ФО до конкретної ситуації): *Сідалковський лежав на експериментальному ліжку «третьій зайвий» місцевої фабрики «Спецматрац»...* (О. Чорногуз);

– поєднання прямого і переносного значень (подвійна актуалізація фразеологізмів, семантична двоплановість: *...шофер виявився з тих, хто за словом, як і за задачею, в кишеню не лізе* (О. Чорногуз);

– використання на тлі фразеологізму його компонентів: *Кожен дивиться на мене, як на вбитого ведмедя! А ведмідь ще живий! Шкуру ділити рано!* (О. Чорногуз);

– коментування змісту фразеологізму: *Зося у відповідь клювала носом: сон звалював її з довгих ніг* (О. Чорногуз).

Семантично-стилістичні синоніми – синоніми, що розрізняються значенневими відтінками, семантичним обсягом,

емоційно-експресивним забарвленням: *торжество, триумф; охоче, радо, залюбки.*

Синоніми – близькі або тотожні за значенням слова, які різняться тонкими смисловими відтінками, стилістичним забарвленням.

Сленг – 1) термін, що донедавна в українському мовознавстві зрідка вживався в тому самому значенні, що й жаргон; 2) інтержаргонне явище, не маючи чітко окреслених меж, він уживається в значенні особливостей мовлення чималих верств носіїв мови, пов'язаних не лише груповою, корпоративною спільністю, а й просторовою, наближаючись до просторіччя, хоча сленг використовується не лише людьми, недостатньо обізнаними з нормами літературної мови, а й особами, які ними володіють, – для посилення експресивності висловлювання (наприклад, молодіжний сленг). Сленг запозичує одиниці аргю і жаргонів, переосмислюючи і розширюючи їх значення.

Структурно-семантичні трансформації фразеологізмів:

1) **субституція** (заміна) компонентів фразеологізму, яка полягає в цілеспрямованій заміні одного, кількох чи усіх її компонентів функціонально подібними елементами: *Ти корчиш із себе аристократа* (О. Черногуз); *Гляньте, якого міського корчить із себе Сідалчишин син ... Тьху, аж противно!..* (О. Черногуз); *За трьома дівчатами, як і за трьома зайцями, водночас не гонись...* (О. Черногуз). Заміну всіх компонентів фразеологізму називають **абсолютною або максимальною лексичною субституцією**: *Чого ви*

на мене витріщилися, як п'яндига на нову вивіску: замість «Лікєрогорілчаних виробів» почили «Ноти і музика» (О. Чорногуз);

2) **поширення фразеологізмів** – різновид структурно-семантичних трансформацій, що здійснюється через додавання нових компонентів до складників стійкого словосполучення: *Скільки вже можна в одній і тій же ступі воду товкти* (О. Чорногуз), *У вас ще є всі шанси десь на периферії бичкам хвосту вузликом зав'язувати* (О.Чорногуз),... *під ваші їжаки і ондатри підклали добру свиню* (О.Чорногуз);

3) **додавання факультативних частин**: при використанні цього прийому найбільше виявляється індивідуальність письменника і концентрується його світобачення та втілюється естетичне кредо. Додана частина стосується всього фразеологізму і є своєрідним іронічним авторським коментарем до відомого фразеологізму: ... *вийти сухим із води, не замочивши навіть ніг* (О. Чорногуз); *Кухлик готовий був провалитися крізь землю, але перон саме перед тим заасфальтували і йому це не вдалося* (О. Чорногуз);

4) **скорочення компонентного складу**: цьому різновиду трансформації підлягають лише загальновідомі фразеологізми. Основною умовою скорочення ФО є збереження їх семантичного стрижня, смислового центру: *Та нащо йому була потрібна чужа гречка* (Є. Гуцало), *Стратон Стратонович найбільше боявся понеділка* (О. Чорногуз);

5) **фразеологічний натяк** – різновид скорочення компонентного складу фразеологізму, це згадка про фразеологічну одиницю, її назва

одним словом, натяк на відомий носіям мови фразеологізм: *На ось носовичок! Витрись!.. Не бійся – бери мій, він стерильний! Чистіший, ніж твої руки!* (О. Чорногуз);

б) **контамінація** двох фразеологізмів – це схрещування (накладання) в одному виразі двох чи кількох фразеологізмів: *Та його б устами мед пити* (Є. Гуцало) (пор.: з медом на вустах, як мед пити);

7) **поєднання** двох або кількох фразеологізмів: *Та я тобі дам таку дулю, аж ніс задереться* (О. Чорногуз) (пор.: давати дулю і гнути носа); ... *можуть манну напустити і пришиви пришити* (Є. Гуцало) (пор.: пускати ману і пришити пришиву);

8) **створення індивідуально-авторських** фразеологізмів: *Життя треба прикрашати самому, його треба робити гарним* (О. Чорногуз), *Обличчя – не автомобіль, рихтовки не вимагає* (О. Чорногуз), *Щастя, як мода і молодість, – тимчасове. Постійним буває тільки електрострум* (О. Чорногуз).

Суржик – запозичення, що під впливом української мови зазнають орфоепічних змін і супроводжуються спотворенням слів рідної мови.

Трансформація фразеологічних одиниць – стилістичний засіб, який полягає в цілеспрямованому оновленні семантики та модифікації структури традиційних фразеологізмів. Види: семантичні (зміна традиційного значення без порушення лексико-граматичного складу фразеологізму) та структурно-семантичні.

Троп – мовностилістичний засіб (словесна фігура), який полягає у вживанні слова чи сполучення слів у переносному значенні й при цьому відбувається нарощення змісту і конотації, досягається відповідний зображально-виражальний ефект.

Фразеологізми – відтворювані стійкі сполучення слів, які характеризуються цілісністю лексичного складу та граматичної будови й передають певні поняття. Традиційно за мірою злиття компонентів, що входять до їх складу, поділяють на фразеологічні зрощення (ідіоми), фразеологічні єдності, фразеологічні сполучення, фразеологічні вислови.

Фразеологізми книжні – це фразеологічні одиниці нехудожніх стилів, їх основна ознака – наявність специфічного забарвлення книжності, урочистості, патетики, поетичності, ділової сухості та інше: *наріжний камінь, альфа і омега, камінь спотикання, притча во язицех*.

Фразеологізми міжстильові (нейтральні, загальноповживані) – фразеологізми, які вживаються в усіх функціональних стилях мови і мають «нульову стилістичну характеристику»: *дотримати слова, гра слів, час від часу*.

Фразеологізми народнопоетичні (фольклорні) забарвлені емоційністю небуденності та належать за походженням і за вживанням до народнопоетичної сфери. З-поміж них виокремлюють: поетичні (вживаються в піснях як звертання) – *зіронько ясна, дівчино кохана, серденько моє, орле сизий*; ті, що вживаються в думках та історичних піснях – *наклав головою, пішла з сього світу, під меч*

пускав, до рук приймати; формули заклинань і примовлянь (великі за обсягом і постійні своїм складом): «— Господине моя молодая! Нехай же тебе Господь щастить долею й здоров'ям! Щоб була здорова, як вода, а багата, як земля, а хороша, як рожжа» (Марко Вовчок); своєрідні казкові фразеологізми – *красна дівиця – ясна зірниця; ні в казці сказати, ні пером написати; тридев'яте царство; як одна мати породила; оце меч – а йому голова з плеч.*

Фразеологізми розмовно-побутові (розмовні) – це стійкі сполучення слів, які переважно або винятково вживаються в побутовому невимушеному спілкуванні, у художній літературі, поживляючи діалоги та надаючи авторській оповіді гнучкості. Характеризуються більш вузькою сферою вживання і специфічним «зниженим» емоційно-експресивним забарвленням (іронія, лайка, фамільярність, зневага, простота), майже всі фразеологічні одиниці цієї групи є образними з відтінками щирості, простоти й безпосередності. З-поміж розмовних фразеологізмів виокремлюють літературно-розмовні (*мліти душею, як холодною водою облитий, душа в душу*), ужитково-розмовні (*відрук відбитися*), фамільярно-розмовні (*зуби скалити, носа встромити, повідкидати копита*).

Фразеологізми просторічні – найбільш знижена частина всього ідіоматичного запасу (*повідкидати копита, не лізе в пельку, вивалити баньки*). Вони вживаються в усному мовленні та в художніх творах. Окремі науковці зараховують їх до розмовно-побутових.

Функціонально-стильові розряди фразеологізмів: книжні, розмовно-побутові (розмовні), просторічні, народнопоетичні (фольклорні).

5. СТИЛІСТИЧНИЙ СИНТАКСИС

Тема розкриває стилістичні можливості синтаксичних одиниць: експресивні способи вираження членів речення, порядок слів у реченні; стилістичну своєрідність модальних речень (розповідних, питальних, спонукальних та окличних); стилістику односкладних та неповних речень. Стилістика ускладнених речень. Стилістичні можливості однорідних, відокремлених членів речення, звертань, вигуків, вставних і вставлених одиниць. Розглядаються стилістичні явища у структурі складного речення, період та його різновиди, стилістичні функції періодичної мови, а також пряма мова та інші способи індивідуалізації мови в контексті, монолог, діалог, полілог.

Алітерація – стилістичний прийом повторення однакових або близьких за акустико-артикуляторними ознаками приголосних звуків з метою створення звукового образу або фону.

Анафора – єдинопочаток, одна з риторичних фігур, вживаний на початку віршованих рядків звуковий, лексичний повтор чи повторення впродовж твору або його частини. Анафора виступає важливим засобом виразності в художньому тексті. Завдяки анафоричному повтору збільшується семантичний обсяг мовних одиниць, вносяться нові художньо-сміслові відтінки у вислів, концентрується авторська думка. Анафора служить основою різноманітних образних уявлень та підсилює емоційне сприйняття твору. Анафору також використовують як виражальний засіб у

науковому і публіцистичному стилі для виділення певного слова і як засіб впливу на емоції читача.

Анепіфора (кільце, просаподосіс, епістрофа) – стилістична фігура, в якій певна синтаксична одиниця (речення, абзац, строфа) має однаковий початок і кінець.

Асиндетон (безсполучниковість) – стилістична фігура, побудована на спеціальному пропуску сполучників між членами речення і між реченнями. Асиндетон надає висловлюванню стрімкості, конденсованості змісту. Безсполучниковий зв'язок – типове явище усної розмовної мови, проте досить широко воно вживається і в художньому стилі. Асиндетон в поезії дає змогу досягти більшої стислості, емоційної конденсації.

Епанафора (композиційний стик, епаналепсис, епанастрофа, анадиплосис, стик) – інтонаційно-звукова та лексико-композиційна фігура поетичної мови, що утворюється повторенням у наступному віршовому рядку, переважно на його початку, слів, фраз або їх частин, якими закінчується попередній рядок. Епанафора формує відповідну ритмо-мелодійну експресію вірша, композиційно об'єднує строфи, підкреслює емоційне напруження у вірші та акцентує увагу на основному в творі.

Бажальні речення – синтаксичні структури, якими мовець виражає своє бажання що-небудь зробити, сказати, написати, осягнути.

Вільний порядок слів – всі члени речення можуть міняти своє місце в реченні.

Градація – фігура мови, в основі якої розташування послідовно нагромаджуваних семантично близьких і/або синтаксично однотипних компонентів конструкції в напрямі поступового наростання, посилення або (значно рідше) спаду, послаблення (з відповідним наростанням або спадом інтонації) інтенсивності їх значення, а частіше – просто емоційно-експресивної характеристики всього висловлення.

Діалог – ситуативно-композиційна форма мовлення, коли мовець і слухач перебувають у безпосередньому словесному контакті, а комунікативний процес становить активну мовленнєву взаємодію: висловлення (репліки) одного змінюються висловленнями (репліками) другого, мовець і слухач весь час міняються ролями.

Еліпс (еліпсис) – пропуск одного (кількох) з компонентів синтаксичної конструкції, стійкого сполучення, слова, який легко доміслюється, відновлюється у контексті або ситуації мовлення. Загальним чинником еліпса є наявність відповідного контексту або ситуації, його психологічними причинами є тенденція до економії мовних зусиль, прагнення передати ту саму інформацію меншим відрізком тексту; прагнення передати динаміку ситуації, швидкий розвиток чи зміну подій; уникнення повторень того самого слова; тенденція до експресивного оновлення формальних засобів мовлення; роздуми, розгубленість, невпевненість мовця при вираженні думки, що веде до неповноти в її мовному оформленні; евфемістичні міркування; у безособових реченнях: важливість самої дії – без суб'єкта, який може бути відомий лише в загальних рисах.

Епіфора – стилістична фігура, яка утворюється розташуванням повторюваних мовних елементів у кінці суміжних синтаксичних одиниць – речень, віршових рядків, контекстуальних уривків тощо. Епіфора підсилює значення повторюваного мовного елемента, сприяє появі мікрообразу підтекстових асоціацій, концентрує авторську думку і забезпечує емоційне сприйняття твору.

Замовчування (умовчання, апосіопеза) – стилістична фігура у формі незавершеного, обірваного висловлення, що передає емоційний стан мовця (схвильованість, подив, нерішучість тощо), його небажання або неспроможність з різних причин про щось говорити, а також використовується автором як натяк на що-небудь, залишаючи це на здогад самого читача, слухача: *А там... а там... сину, сину! Та й не доказала* (Т. Шевченко).

Звертання – інтонаційно виділене в реченні слово або сполучення слів, що ним називається істота або персоніфікований предмет, якому адресується мовлення в усній або писемній формах.

Інверсія – це стилістична фігура, яка створюється зворотним порядком слів у реченні, щоб підкреслити значення інверсованих одиниць і посилити виразність мовлення.

Інтонація – цілісна організація живого мовлення, що включає ритм, паузи, наголоси, мелодику, силу, висоту і тембр звуків; поняття фоностилістики, що характеризує ритмо-мелодичну сторону мовлення і виражає логіку змісту та емоційно-експресивне забарвлення (інтонація оклику, звертання, запитання, пояснення, переліку, закінченості, оповідності, спонукання, зіставлення тощо). У

стилістиці інтонація, мелодія мови – це живий показник не тільки висоти звучання, а й відтінків думки, волі та почуттів, форма виявлення стилістичного ефекту.

Каламбур (гра слів) – стилістична фігура, побудована на використанні багатозначності слова, випадковому збігові звучання слів для створення гумористичного, сатиричного ефекту, для словесного дотепу: *Колись були Орфеї, а тепер корифеї* (Л. Костенко). Каламбурне вживання слова надає особливої яскравості, емоційності усьому висловленню, привертає увагу до таких зв'язків між явищами, які до цього залишались непоміченими. Каламбури створюють несподіванку, викликають сміх. Водночас можуть загострювати авторську думку, виконувати ситуативно-сюжетні, описові, характеризувальні функції.

Монолог – усне або писемне розгорнуте мовлення однієї особи, яке не розраховане на безпосередню словесну реакцію слухача й адресується або самому собі, або іншим особам.

Невласне пряма мова – зберігання лексичних й синтаксичних особливостей чужого висловлювання, автентичні вислови, порядок слів, манера мовлення, емоційне забарвлення, експресивний.

Неповне речення – речення, в яких одна з ланок їх внутрішньосинтаксичної будови не вимовляється, але усвідомлюється, повністю чи достатньо зрозуміла.

Непряма мова – це форма чужої мови, що будується на основі безпосереднього висловлювання, але передається від особи автора за допомогою підрядних речень з певними скороченнями.

Окличні речення – це розповідні, питальні, спонукальні речення, що виражають емоційні реакції мовця і вимовляються з особливою окличною інтонацією.

Парономазія (паронімічна атракція) – стилістична фігура, в якій поряд розміщуються різні за походженням і значенням, але подібні за звучанням слова для їх зіставлення. Тут можуть використовуватися не лише пароніми, а співзвучні слова, різні за предметною співвіднесеністю: *Ой дівчина-горлиця / До козака горнеться, / А козак, як орел, / Як побачив, так і вмер* (Нар. тв.).

Період – розгорнута, багатокomпонентна, гармонійно організована синтаксична побудова, що характеризується цілісністю теми, повнотою і динамізмом змісту (нерідко з елементами образності й широким асоціативним зв'язком). Період – категорія стилістичного синтаксису. Він не становить окремого структурного типу речення і в кожному разі формується як стилістично актуалізований варіант простого або складного речення.

Найтипівішою моделлю періоду є розгорнута структура, яка поділяється на дві частини: перша, основна, становить низку констатацій, аргументів, які мають підвести слухача (читача) до певного висновку або узагальнення; друга – сам висновок або узагальнення. Перша частина періоду структурно є низкою розміщених у певній логічно вмотивованій послідовності однотипних синтаксичних складників (члени періоду), друга – менш розгалужений, структурно компактніший фрагмент розгорнутої синтаксичної одиниці. Перша частина характеризується поступовим

інтонаційним підвищенням, яке досягає максимуму в кінці її, а друга – значним пониженням після паузи (пауза між підвищенням і зниженням на письмі, зазвичай, передається комою або комою і тире). **Це класичний період.** Що більше структурно однотипних синтаксичних складників у першій частині, що напруженіше чекання другої висновкової (узагальнювальної) частини, тим виразніший, рельєфніший композиційний контур періоду.

На відміну від інших синтаксичних конструкцій період є тематично, структурно та інтонаційно відносно замкненою побудовою, своєрідним мікротвором.

Незамкнений (обернений) період починається з висновкової частини, а паралельно-членна конструкція розташована після паузи.

Обірваний період будується як класичний, але висновку немає зовсім або він замінюється вигуком чи синтаксичною конструкцією, що заперечує можливість здійснення того, про що йшлося в засновковій частині. Подеколи висновок не впливає логічно з першої частини, а є її іронічним коментарем. Обірваний період притаманний переважно художньому стилеві.

Обрамлений період має однаковий початок засновку й висновку. Вживається в усному розмовному мовленні, де треба нагадати про те, про що йшлося раніше.

Парцеляція – спосіб мовленнєвого оформлення єдиної синтаксичної одиниці – речення кількома комунікативними одиницями – фразами. До опорного речення після розділової паузи додається одна або кілька інтонаційно-сміслових одиниць, що разом

з першим передають зміст одного висловлення: *Зранку рушився вітер. Як чабан овець, гнав прудко кудись отару сірих хмар. Розпатлав верби в березі й зашелестів очеретами. Холодно було. В обід пустився дощ. Дрібний, холодний, як восени* (А. Головка). Парцеляція широко використовується у художній літературі та публіцистиці як один із засобів зображувального синтаксису.

Питальне речення – виражається спонування, адресоване особі, від якої вимагають, щоб вона висловила, повідомила про те, що становить інтерес для самого мовця або його співрозмовника.

Плеоназм – фігура мови, побудована на повторі слів або афіксів з тотожними чи подібними значеннями: *живий-здоровий, море-океан, плакати-ридати, любя-мила, тишком-нишком*. Фігура притаманна для народної творчості. Використовується як засіб стилізації під фольклор.

Повтор – фігура мови, що полягає у дво- або кількаразовому використанні в межах контексту в певній послідовності тотожних чи подібних (як у формальному, так і в семантичному аспектах) звуків, слів або їх частин, синтаксичних конструкцій, ужитих компактно або дистантно, для досягнення відповідного виражального чи виражально-зображального ефекту.

Полілог – розмова невизначеної кількості осіб. Він не становить окремої композиційно-синтаксичної форми мови.

Полісиндетон (багатосполучниковість) – стилістична фігура, яка полягає в нагромадженні сполучників та інших службових частин мови для логічного й емоційного виділення кожного із складників

висловлювання. Багатосполучниковість уповільнює мовлення, служить для виділення значущих слів, надає мові урочистості, оскільки часто асоціюється або стилізується під багатосполучникові конструкції біблійних текстів, служить для логічного й емоційного виділення кожного зі складників висловлювання, використовується у прозових творах, надаючи їм експресивного колориту.

Постпозиція – місце слова (члена речення) або групи слів після слова (члена речення), з якими вони безпосередньо пов'язані.

Пряма мова – усне або письмове мовлення іншої особи, що вводить у текст авторською ремаркою із збереженням лексичних, граматичних та інтонаційних особливостей.

Прямий порядок слів – забезпечує передачу загального змісту речення без спеціального акцентування логічних чи стилістичних елементів висловлювання.

Рефрен – уривок тексту, який час від часу повторюється, допомагаючи тіснішому об'єднанню його компонентів і наголошуючи на певному аспекті думки.

Риторичне запитання – це фігура у вигляді запитання, на яке не чекаємо відповіді.

Риторичне звертання – це звертання, яке може адресуватись особі, предмету чи явищу і не потребує відповіді на поставлене питання.

Розповідне речення – речення, яке містить розповідь про когось або про що-небудь.

Стилістичний синтаксис – вивчає стилістичні можливості синтаксичних одиниць, способи використання синтаксичних конструкцій зі стилістичною метою.

Тавтологія – стилістична фігура, що полягає в поєднанні однокореневих слів для посилення експресивних відтінків позначуваних ними понять: *вітер весняний розкрилює крила. / І квіти найперші у душу цвітуть. / Не плач, моя вербо! Не плач, моя мила! / Бо сльози, як грози, на землю падуть* (Г. Чубач). Вживання тавтології – це не випадковий збіг, а цілеспрямована дія, що концентрує увагу читача на найважливіших предметах, характеристиках, ознаках, діях. Тавтологія збагачує вислів додатковими нюансами – і змістовими, і експресивними. Тавтологія може бути виявом недостатньої культури мовлення: *моя автобіографія, народний фольклор, основний лейтмотив, перший дебют, місцеві аборигени*. Тавтологію традиційно вважають різновидом плеоназму, хоч між цими явищами відношення швидше не видо-родові, а взаємодоповнювані.

Фігура мови, стилістична фігура, риторична фігура – мовностилістичний зворот, що полягає в особливій синтаксичній організації висловлення для досягнення відповідного виражально-зображального ефекту.

Цитата – дослівно наведений у мовленні уривок якогось тексту чи точно відтворений вислів якоїсь особи.

6. СТИЛІСТИКА МОРФОЛОГІЇ ТА СЛОВОТВОРУ. ХУДОЖНЬО-ОБРАЗНІ ЗАСОБИ ВИРАЗНОСТІ (ТРОПІКА, ПОЕТИЧНИЙ СИНТАКСИС)

Тема присвячена з'ясуванню сутності понять морфологічної стилістики, здійсненню стилістичного аналізу морфологічних форм і категорій. Розкривається також специфіка стилістичного підходу до питань словотвору, роль словотвірного афікса у слові, типи взаємодії афікса з коренем, стилістична диференціація засобів словотвору. Окремо розглядаються засоби словесної образності як лінгвостилістична категорія, фігури поетичного синтаксису.

Алегорія – один з видів іномовлення, вираження абстрактного об'єкта (поняття) через конкретний образ. Алегорія часто залічується до групи метафоричних тропів, оскільки вона заснована по суті на внутрішньому порівнянні, коли одне явище зображується і характеризується через інше.

Ампліфікація – стилістична фігура, в основі якої нагромадження синонімічних або однотипних мовних одиниць, які сприяють висвітленню зображуваного явища чи поняття в усіх аспектах.

Анафора (єдинопочаток) – фонетична фігура, що полягає у повторенні одних і тих самих звукових елементів мови на початку кожного відтинку тексту, посилюючи звучання чи смислове наповнення повторюваного елемента.

Анепіфора – кільце строфи; фігура, в якій певна синтаксична одиниця (речення, абзац, строфа), а то й цілий твір має однаковий початок і кінець, чим досягається актуалізація уваги на повторюваному компоненті, підсилюється його значення, смислова значущість.

Асиндетон (безсполучниковість) – стилістична фігура, побудована на спеціальному пропуску сполучників між членами речення і між реченнями. Асиндетон надає висловлюванню стрімкості, конденсованості змісту.

Виразність мовлення – комунікативна якість усного або писемного мовлення, здатність словесної форми привертати увагу, викликати інтерес до висловлюваного, впливати на емоції та почуття мовців.

Гіпербола – троп, що полягає в навмисному перебільшенні кількості та розміру предметів, інтенсивності вияву ознаки та перебігу дії для надання об'єктові зображення більшої виразності, а самому зображенню – більшої переконливості (море крові, океан сліз, сто разів тобі говорив).

Градація – фігура мови, в основі якої розташування послідовно нагромаджуваних семантично близьких і/або синтаксично однотипних компонентів конструкції в напрямі поступового наростання, посилення або (значно рідше) спаду, послаблення (з відповідним наростанням або спадом інтонації) інтенсивності їх значення, а частіше – просто емоційно-експресивної характеристики всього висловлення.

Еліпс – стилістична фігура, побудована на пропуску слова чи словосполучення. Вживається для відтворення енергійності, схвильованості, розгубленості.

Епанафора (композиційний стик, епаналепсис, епанастрофа, анадиплосис, стик) – інтонаційно-звукова та лексико-композиційна фігура поетичної мови, що утворюється повторенням у наступному віршовому рядку, переважно на його початку, слів, фраз або їх частин, якими закінчується попередній рядок.

Епітет – слово, що образно означає предмет або дію, підкреслює характерну властивість певного явища чи поняття. Стилістична функція епітетів полягає в тому, що вони дають змогу показати предмет зображення з несподіваного боку, індивідуалізують якусь ознаку, викликають певне ставлення до зображуваного.

Епіфора – фонетична фігура, протилежна анафорі, що полягає у повторенні одних і тих самих звукосполучень у кінці суміжних рядків і використовується для підсилення виразності, змістовності або звукового забарвлення фрази, мелодійності її звучання.

Замовчування (умовчання, апосіопеза) – стилістична фігура у формі незавершеного, обірваного висловлення, що передає емоційний стан мовця (схвильованість, подив, нерішучість тощо), його небажання або неспроможність з різних причин про щось говорити, а також використовується автором як натяк на що-небудь, залишаючи це на здогад самого читача, слухача.

Іронія – троп, в якому для прихованого глузування або легкого, добродушного жарту мовна одиниця з позитивно

стверджувальними значенням, конотацією або модальністю вживається з протилежними характеристиками: *від скромності не вмире; він спатки захотів; дуже ти мені потрібен*. Іронія зазвичай супроводжується відповідною інтонацією, яка на письмі може відтворюватися за допомогою лапок (поради «доброзичливців»).

Лейтмотив – фігура поетичного синтаксису, наскрізна думка тексту, естетичне кредо автора, висловлене тотожним (або схожим за складом) лексичним комплексом (словосполученням, реченням, групою речень) чи окремою лексемою, що повторюється на площині всього тексту або його частини.

Літота – різновид мейозису; троп, що ґрунтується на образному применшенні інтенсивності ознаки, розміру, сили, дії предметів чи явищ, часто полягає у використанні форми заперечення, або подвійного заперечення, а також ствердження через рівнозначне йому заперечення з метою пом'якшення категоричності оцінки, послаблення твердження.

Мейозис – протилежна гіперболі фігура, суть якої полягає в навмисному применшенні міри чи властивості чого-небудь з тим, щоб підкреслити його нікчемність.

Метафора – троп, побудований на вживанні слів у переносному значенні на основі подібності за кольором, формою, призначенням.

Образність – якість виразного мовлення, що характеризується використанням художніх засобів; властивість слів, словосполучень вживатися у незвичному, метафоричному значенні й передавати не

лише абстрактно-логічну, понятійну, а й конкретно-чуттєву, емоційно-оцінну інформацію, що дає можливість майстерно, художньо-образно відтворити дійсність.

Паралелізм – стилістична фігура, фігура ритмізації, яка ґрунтується на однотипній синтаксичній побудові двох або більше суміжних мовних одиниць, переважно рядків поетичного тексту, що породжує відчуття їхньої симетрії.

Пародія – посилена іронія, яка завершується повним роз'єднанням, відокремленням форми і змісту. Певний жанр, форма або індивідуальний авторський стиль заповнюється невідповідним йому змістом, переважно – протилежним.

Парцеляція – поділ речень на самостійні компоненти (одне речення розбивається на кілька частин), що посилює й увиразнює кожен відособлений компонент.

Персоніфікація – троп, побудований на наділенні предметів, явищ природи та абстрактних понять рисами людини.

Порівняння – це троп, побудований на зіставленні двох явищ, предметів, фактів для пояснення одного з них за допомогою іншого.

Риторичне заперечення – поетична фігура, що полягає в повному або частковому запереченні певної думки як засобу посилення уваги на чому-небудь; має форму відповіді на вірогідне припущення, думку уявного співрозмовника.

Риторичне звертання (апострофа) – стилістична фігура, яка полягає в підкресленому зверненні до когось або чогось (до неживого предмета, абстрактного поняття чи відсутньої особи) з метою

безпосереднього адресування змісту, чим посилюється його виразність, вплив на читача.

Риторичне ствердження – фігура поетичного синтаксису, що полягає в запевненні, мотивуванні правдивості, незаперечності висловлених поглядів, думок, суджень; надає твору піднесеного, оптимістичного настрою.

Риторичний оклик (вигук) – вислів, що має підкреслено емоційний характер твердження, констатація якого-небудь факту чи думки, що супроводжується окличною інтонацією і вводить переважно з метою затримати або посилити увагу на якомусь із аспектів зображуваного.

Символ – комбінований і багатозначний образ, який приховує конкретний та асоціативний зміст; слово-образ, що втілює у собі загальну ідею, себто умовне позначення певного предмета, явища за допомогою інших понять на основі спільної ознаки, часткової чи приблизної подібності для гранично стислого, але виразного, заснованого на асоціативності, передавання глибинної сутності означуваного слова.

Синекдоха – троп, вид метонімії, вислів, заснований на кількісному зіставленні предметів, на заміні «ми» замість «я», частиною – цілого, одним – сукупності й навпаки.

Троп – мовностилістичний засіб (словесна фігура), який полягає у вживанні слова чи сполучення слів у переносному значенні й при цьому відбувається нарощення змісту і конотації, досягається відповідний зображально-виражальний ефект.

СХЕМИ СТИЛІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ

СХЕМА ФОНЕТИКО-СТИЛІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

1. Пошук явищ фоносемантики.
2. Експресивні можливості звуків. Звукопис: асонанс, алітерація, анафора, епіфора, дисонанс, парономазія, оноματοпєя. Стилїстичнї функції.
3. Фонетичнї засоби як складники тропів і стилїстичних фігур.
4. Засоби милозвучностї: евфонїчнї чергування голосних і приголосних звуків та вимовна легкїсть (повноголосся, подовження, спрощення).
5. Значення фонетико-стилїстичних засобів для вираження основної думки твору та створення вїдповїдного настрою.

СХЕМА ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

1. Стилїстична характеристика лексики (книжна, розмовна; нейтральна, стилїстично забарвлена).
2. Споконвїчно українська лексика (спїльноїндоевропейська, спїльнослов'янська, спїльносхїднослов'янська і власне українська) та запозичення. Доцїльнїсть використання саме такого спїввїдношення лексики за походженням.

3. Співвідношення лексики щодо її емоційності та нормативності (наявність діалектизмів, розмовно-просторічних елементів, професіоналізмів і жаргонізмів).

4. Багатозначні слова та їх функції.

5. Синоніми як основне джерело засобів словесної образності та стилістичної виразності. Перифрази і евфемізми, їх стилістичні функції.

6. Загальнономовні та контекстуальні антоніми, їх стилістичні функції. Антонімічна градація, антитеза, прийом антонімічної іронії, епітет-оксиморон.

7. Стилiстичні можливості омонімів. Види омонімів (омоформи, омографи, омофони).

8. Паронімія як стилістичний засіб. Парономазія (або паронімічна атракція).

9. Співвідношення активної і пасивної лексики (історизми, архаїзми і загальнономовні та індивідуально-авторські неологізми), їх функції. Екзотизми, етнографізми, варваризми, анахронізми.

10. Різновиди тропів, їх стилістична роль, оригінальність та доцільність.

11. Лексичні засоби як складники фігур стилістичного синтаксису.

12. Стилiстичне навантаження фразеологізмів. Види трансформації фразеологічних одиниць.

13. Художньо-естетична інтерпретація лексики тексту. Вплив лексико-стилістичних засобів на вираження ідейно-образного й естетичного змісту твору.

СХЕМА СЛОВОТВІРНО-СТИЛІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

1. Стилістично забарвлені морфеми в тексті.
2. Інтерпретація дериватів. Словотворчі засоби, що надають семантико-стилістичних відтінків словам (зменшуваності, пестливості, згрубілості, урочистості, фольклорності, книжності, розмовності, емоційності, інтимності тощо).
3. Стилістично забарвлені морфеми як складники тропів і фігур стилістичного синтаксису.
4. Контекстуальні (індивідуальні) морфемно-словотвірні утворення в тексті.
5. Роль морфем і словотворчих засобів у створенні образності й уточненні змісту твору.

СХЕМА МОРФОЛОГО-СТИЛІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

1. Співвідношення частин мови в поданому тексті.
2. Варіантність морфологічних форм.
3. Семантико-стилістичні функції самостійних, службових частин мови і вигуків.

4. Тропи і стилістичні фігури, в основі яких виразні морфологічні засоби (слова певних частин мови, граматичні форми роду, числа, відмінка, особи, часу тощо).

5. Характеристика тексту з погляду нормативності морфологічних засобів.

6. Вплив типу мовлення, жанру, стилю, теми, основної думки на добір автором певних граматичних форм.

СХЕМА СТИЛІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ

1. Різновиди речень за метою висловлювання, їх роль.

2. Односкладні речення, їх різновиди. Роль односкладних речень.

3. Стилiстичнi функцiї однорiдних членiв речення.

4. Вставнi та вставленi конструкцiї, звертання та їх стилiстичне навантаження.

5. Відокремлені члени речення, їх стилістична функція.

6. Синтаксичні одиниці як складники тропів і стилістичних фігур.

7. Домінування в тексті певних синтаксичних одиниць, їх смислова доцільність. Ваша думка щодо цього.

8. Синтаксичні особливості індивідуального стилю мовлення щодо використання простих речень.

9. Значення синтаксичних засобів (зокрема, простих речень) у віддзеркаленні теми та ідеї твору, в побудові образної системи тощо.

СХЕМА СТИЛІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ

1. Різновиди складних речень, їх стилістичні функції.
2. Стилiстичне вживання багатокomпонентних ускладнених синтаксичних структур.
3. Перiод як стилiстичне явище, його рiзновиди.
4. Пряма, непряма та невлаcне пряма мова, стилiстичне навантаження.
5. Домiнування в тексті певних синтаксичних одиниць, їх смислова доцiльнiсть. Ваша думка щодо цього.
6. Фiгури стилiстичного синтаксису, їх функції. Синтаксичнi одиницi, що стали основою стилiстичних фiгур.
7. Значення синтаксичних засобiв (зокрема, складних речень, багатокomпонентних ускладнених синтаксичних структур, прямої, непрямої та невлаcне прямої мови, перiоду) у вiддзеркаленнi теми та iдеї твору або уривку, у побудовi образної системи тощо.
8. Синтаксичнi особливостi iндивiдуального стилю щодо вживання складних синтаксичних структур.

СХЕМА ПОВНОГО СТИЛІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

1. Функцiональний стиль, жанр тексту, спiсiб вираження змiсту (проза чи поезiя).
2. Тема (пiдтема), основна думка твору.

3. Мовні засоби (фонетичні, лексичні, фразеологічні, морфемно-словотвірні, морфологічні, синтаксичні), що мають стилістичне навантаження. Доцільність їх відбору.

4. Тропи і фігури стилістичного синтаксису, їх функції.

5. Експресивно-емоційний колорит тексту.

6. Стилістичні прийоми: стилістична детермінація, інтердепенденція, констеляція, комутація, створення звукового фону, актуалізація (нетрадиційна сполучуваність, деавтоматизація тощо), стилізація.

7. Індивідуально-авторські мовні засоби, які створюють особливості твору.

8. Мовна домінанта тексту. Найдоцільніші стилістичні засоби, які мають основне смислове і виразове навантаження, сприяють точній і дійовій передачі теми та ідеї твору й творенні образної системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голубовська І.В. Практична стилістика української мови: Навчально-методичний посібник для самостійної роботи студентів нефілологічних спеціальностей (денної та заочної форм навчання). Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2010. 124 с. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/6939/2/123.pdf>
2. Мацько Л.І, Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилiстика української мови. За ред. Л. І. Мацько. Київ.: Вища шк., 2003. 462 с. URL: <http://litmisto.org.ua/?p=7314>
3. Пономарів О.Д. Стилiстика сучасної української мови: Підручник. 3-тє вид., перероб. і доповн. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. 248 с.
4. Стилiстика української мови. П.С. Дудик. – К.: Видавничий центр «Академія», 2005. 368 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk679385.pdf>
5. Стилiстика української мови: навчально-методичний посiбник / упорядники: А. С. Попович, Л. М. Марчук; за ред. А. С. Попович. Кам'янець-Подiльський: Кам'янець-Подiльський національний унiверситет імені Івана Огієнка, 2017. 172 с.
6. Стилiстика української мови (Теоретичні основи стилістики. Художньо-виразові засоби мовлення): навчально-методичний посiбник / уклад. І. І. Коломієць. Умань : Візаві, 2019. 240 с.

Навчальне видання

Гуменюк Ірина Михайлівна

**ГЛОСАРІЙ
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ОСНОВИ СТИЛІСТИКИ
СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ»**

Гуменюк І. М. Глосарій навчальної дисципліни «Основи стилістики сучасної української мови». Івано-Франківськ: ТУР-Інтелект, 2020. 72 с.

В авторській редакції